

Klimapolitikkens idéhistorie i Danmark 1980-2022

AF NIKLAS OLSEN¹

Tiltrædelsesforelæsning som professor i historie ved Saxo
Instituttet, Københavns Universitet, 3. december 2021.

I dag vil jeg hverken tale om Reinhart Koselleck, neoliberalisme, arven fra 68, velfærdsstatskritik eller andre af de emner, som jeg har forsket i inden mit professorat. Jeg vil i stedet tale om et helt nyt projekt, som jeg har påbegyndt i anledning af professoratet, og som handler om klimapolitikkens idéhistorie i og udenfor Danmark.

Projektet udspringer af, at jeg længe har undret mig over kursen i samtidens klimapolitik. Som I alle sammen ved, har vi ifølge den naturvidenskabelige forskning kun få år tilbage til at få nedbragt vores globale CO₂-aftryk markant. Ellers risikerer vi, at der startes en række kædereaktioner, som vil få katastrofale følger for hele vores civilisation. Alligevel har vi – som vi senest har set ved COP26 i Glasgow – svært ved at vedtage politiske aftaler, som via akut, omfattende og forpligtigende handling skal afværge klimakrisen. Det overordnede spørgsmål, som danner udgangspunkt for mit projekt, lyder således: Hvorfor er der ikke sket mere på den klimapolitiske front i de sidste årtier?

Årsagen er – tænker jeg – at de visioner om omfattende politisk handling, som er blevet fremsat siden 1980'erne, er blevet holdt i skak fra to fronter: For det første af kræfter, som har benægtet eller betvivlet, at alvorlige klimaforandringer finder sted, og modsat sig større politiske tiltag, som skal afbøde dem. Og for det andet af aktører, som ønsker at tilpasse vores liv og samfund til klimaforandringer ved gradvist at udbygge og reformere det eksisterende system.

På det seneste er særligt de kræfter, som ønsker at tilpasse vores samfund til klimaforandringer, blevet dominerende i klimapolitikken, også her i Danmark. Hvor man i 1970'erne adresserede miljøproblemer gennem central politisk planlægning, regulering og forbud – og i sammenhæng med kritiske diskussioner af forholdet mellem forurening og økonomisk vækst – kobles klimaudfordringer nu til et ønske om at sikre økonomisk vækst gennem markedsbaserede og teknolo-

¹ Tak til Jesper Vestermark Køber, Jacob Jensen, Rasmus Skov Andersen, Anton Sylvest Lilleør, Frida Hastrup og Bo Fritzboeger for nyttige input til forelæsningsen.

gisk fokuserede løsninger. Mere konkret prøver regeringer at anspore til teknologiske løsninger for at nedbringe vores udledninger – og at integrere klimahensyn i planlægningen af en effektiv økonomisk politik, som inddrager markedsbaserede konkurrenceprincipper og støtter op om en international klimapolitik, der bl.a. involverer handel med CO₂-kvoter.²

Klimaforandringerne skildres i forlængelse heraf ikke blot som en økonomisk udfordring, men også som en økonomisk mulighed. Tænk f.eks. på idéen om 'grøn vækst', som giver løfte om massive investeringer og eksportmuligheder for danske virksomheder.³ Eller tænk på den nye aftale om grøn omstilling af dansk landbrug, som understreger, at landbruget skal forblive „økonomisk bæredygtigt“, at vi skal sikre „dansk landbrugs konkurrenceevne og sunde offentlige finanser“, og at erhvervet fortsat skal „sikre arbejdspladser“ og „fastholde sin afgørende position i dansk eksport“.⁴

Hos nogle politiske aktører ledsages idéerne om økonomiske tilpasning af, hvad der er blevet kaldt „Klimaskepsis 2.0“. En skepsis, som ikke længere går ud på at benægte, at global opvarmning finder sted og er menneskeskabt, men nedvurderer de ødelæggelser og omkostninger, som opvarmningen vil medføre; afviser de tiltag, der kræves for at afbøde opvarmningen som værende urealistiske; og begrænser det politiske mulighedsrum for danske klimaambitioner – f.eks. gennem antagelser om, at dansk enegang på klimaområdet vil være skønne spildte kræfter.⁵

Opsummeret er årsagen til, at der ikke er sket mere for at afværge klimakrisen altså at finde i udbredelsen af idéer om økonomisk tilpasning og klimaskepsis. På den baggrund er jeg i mit projekt interesseret i at undersøge følgende underspørgsmål: Hvordan, i hvilke sam-

² Der er mig bekendt ikke skrevet en større historisk analyse af den teknologiske og markedsbaserede tilpasning af klimapolitikken i Danmark. Indsigtsfulde perspektiver kan dog findes i f.eks. Oluf Danielsen: *50 år med miljø- og klimaministre i Danmark – Miljøpolitiske udfordringer i offentligheden*, Aarhus 2021 og Rasmus Willig & Anders Blok: *Den bæredygtige stat*, København 2000.

³ Se f.eks. Erhvervsministeriets beskrivelse af sit arbejde for grøn vækst – <https://em.dk/ministeriet/arbejdsomraader/samfundsoekonomi-konkurrenceevne-og-digitalisering/groen-vaekst/> (25.02.2022).

⁴ Finansministeriet, *Aftale om grøn omstilling af dansk landbrug* (4. oktober 2021) – <https://fm.dk/media/25215/aftale-om-groen-omstilling-af-dansk-landbrug.pdf> (25.02.2022).

⁵ Jens Friis Lund & Stefan Gaarsmand Jacobsen: „Klimaskepsis 2.0. Sådan nedvurderer eksperter, debattører og politikere klimaudfordringen“, *Videnskab.dk*, 17. april 2020 – <https://videnskab.dk/kultur-samfund/klimaskepsis-20-saadan-nedvurderer-eksperter-debattoerer-og-politikere> (25.02.2022)

menhænge og af hvem er idéerne bag det dominerende, økonomisk fokuserede tilpasningsparadigme og den udbredte klimaskepsis blevet skabt? Med hvilke vidensformer, normer og værdier er idéerne forsøgt legitimeret? Og hvordan har tilpasningsparadigmet og klimaskepsisen forsøgt at udgrænse traditionelle politikker i form af planlægning, regulering og kontrol?

I de kommende år vil jeg forsøge at besvare disse spørgsmål fra forskellige vinkler. I dag vil jeg belyse emnet gennem en case, som skal gøre os klogere på én vigtig del af historien. Casen handler om danske markedsliberale aktører, som siden 1980'erne har bidraget til debatten om miljø- og klimapolitik. De markedsliberale, jeg vil fokusere på, er meget forskellige, ikke mindst i forhold til deres samfundsmæssige position og indflydelse. Fælles for dem er, at de har været del af et større idénetværk med base i to institutioner, som har medvirket til at udvikle og udbrede markedsliberale agendaer.⁶ Den ene institution er Selskabet Libertas, som blev dannet i 1987 for frihedsorienterede mennesker med henblik på at fremme kendskabet til fri markedsøkonomi og personlig frihed, og hvis medlemmer siden er blevet fremtrædende politikere, forskere og debattører.⁷ Flere af dem var i øvrigt med til at danne tænketanken CEPOS, som siden 2004 har været en markant stemme i den offentlige debat, og som er den anden institution i centrum af min analyse.⁸

Jeg vil vise, hvordan markedsliberale med forbindelse til Libertas og CEPOS siden 1980'erne har bidraget til at placere først benægtelse, siden tvivl og endelig tilpasning i to varianter på agendaen i debatterne om miljø- og klimapolitik.

Benægtelse

Vi starter i 1980'erne, hvor miljøspørgsmålet blev tildelt stigende opmærksomhed i Danmark. Opmærksomheden blev ikke kun forårsaget af lokale emner som spildevandsudledning, som havde været centrale for miljødebatten siden 1960'erne, men også af diskussioner om globale problemer som grænseoverskridende sur regn, forurening af ha-

⁶ Idéen om at studere markedsliberal vidensproduktion med fokus på netværk er hentet fra neoliberalisme-forskningen. Se først og fremmest Philip Mirowski & Dieter Plehwe (red.): *The Road from Mont Pèlerin: The Making of a Neoliberal Thought Collective*, Cambridge 2009.

⁷ Om Libertas – se organisationens hjemmeside: <http://www.libertas.dk/om-libertas/> (25.02.2022). Libertas var en udløber af 1980ernes såkaldte 'borgerlige ungdomsoprør' som bl.a. beskrevet i Jesper Vind: „De borgerlige oprørere“, *Weekendavisen*, 4. november 2016.

⁸ Om CEPOS – se organisationens hjemmeside: <https://cepos.dk/> (25.02.2022)

vene og atmosfæren, udtømning af ozonlaget rundt om i verden, global opvarmning på grund af CO₂-emissioner, fattigdomsbekæmpelse i den tredje verden osv. Disse debatter kaldte miljøeksperter, græsrodsorganisationer og politikere til handling, og i 1986 var miljø blevet det emne, danskerne ifølge opinionsundersøgelser fandt vigtigst.⁹

1986 var også året, hvor bogen *Den økologiske krigsførelse* udkom. Bogen var skrevet af landbrugsmedhjælper og senere cand.pæd. i historie og underviser ved Ranum Statseminarium, Steen Steensen – og den leverede ikke mindre end et frontalangreb på de miljøbekymringer, som havde manifesteret sig i Danmark på dette tidspunkt.¹⁰ Fra en kompromisløs pro-marked og anti-statslig position argumenterede *Den økologiske krigsførelse* for, at de påstande om miljøets slette tilstand, som var blevet rejst siden '68', var „usande“ og et gennemført „bluff“. Ifølge Steensen havde miljøet takket været de frie markedskræfters gennembrud i 1800-tallet, faktisk aldrig haft det bedre. I Steensens optik var miljøkampen blot et skalkeskjul for en magtkamp, som skulle gøre egeninteresserede bureaukrater, fagforeningsledere, propagandaeksperter og sociologer til samfundets overklasse. Med politikerne – og den magtfulde og voksende stat i hånden – ønskede de at knægte næringslivet, herunder industrien, fiskeriet og landbruget. Steensen forklarede på bagsiden af sin bog: „Ejendomsretten og embedsretten udgør de store modpoler i nutidens sociale konflikt. Det er den liberale og den sociale stat, der er indviklet i et dødeligt favntag. I den kamp indgår miljøbeskyttelsen som et dræbende våben.“¹¹

Der kan ikke herske tvivl om, at *Den økologiske krigsførelse* lå langt uden for mainstream diskussion af miljøpolitik i Danmark. Men bogen vakte stor opmærksomhed og gjorde Steensen til en efterspurgt foredragsholder, ikke mindst i landbrugskredse. Bogen blev desuden positivt omtalt af en række borgerlige debattører, som så et potentiale i dens kritik af den socialdemokratiske velfærdsstat. Den blev bl.a. rost af præsten Søren Krarup, journalisten Flemming Chr. Nielsen og den konservative politiker og senere forsvarsminister, Bernt Johan Collet, som spillede en central rolle i dannelsen af CEPOS i 2004.¹²

⁹ Søren Hein Rasmussen & Poul Villaume: *Et land i forvandling: Danmarks Historie, 1970–2005*, København 2007, s. 445-447.

¹⁰ Steen Steensen: *Den økologiske krigsførelse*, Ranum 1986.

¹¹ Steensen 1986 (bagsiden).

¹² Søren Krarup: „Den økologiske krigsførelse“, *Tidhverv* 8:60 (1986) s. 99; Flemming Chr. Nielsen: „Klassekamp og miljødebat“, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 11. september 1986, s. 10; Bernt Johan Collet: „Kampskrift om miljøhysteriet“, *Vor Tid* 8, 20. oktober 1986, s. 14. Om Bernt Johan Collets rolle i dannelsen af CEPOS, se Peter Kurrild-Klitgaard: „Mr. CEPOS: Konservativ frihedselsker, professionel rebel“, i CEPOS: *Primus Motor. Festskrift til Bernt Johan Collet*, København, s. 35-51.

Den økologiske krigsførelse havde også ørenlyd i forløberen til CEPOS – Selskabet Libertas – hvor Steen Steensen bidrog til at positionere kritikken af miljøbevægelsen som en ny front i de markedsliberales kamp mod velfærdsstaten. Steensen var en flittig skribent i Selskabets tidsskrift, som også bærer navnet *Libertas*. Bl.a. skrev han på baggrund af *Den økologiske krigsførelse* artiklen „Ejendomsretten contra embedsretten“, som åbnede tidsskriftets allerførste nummer i 1987. I artiklen gentog Steensen sit argument om, at miljøsagen var et redskab, som venstreorienterede aktører brugte til at konsolidere deres magtbastioner i det danske samfund ved at styrke socialdemokratisk planlægning og kontrol. Disse aktører undertrykte markedskræfterne, som angiveligt er bedre egnet til at håndtere miljøproblemer, da privat ejerskab til profit genererer et stærkt incitament til at bevare og dyrke ressourcer for at øge deres værdi. For „ny-liberale“, konkluderede Steensen, „er der eet at erkende; at miljøsagen er og bliver socialstatens vigtigste banebryder, og eet er at gøre; ubetinget kamp mod miljøbevægelsen“.¹³

I sin ubetingede kamp mod miljøbevægelsen har Steensen siden 1980'erne haft en lang række allierede blandt markedsliberale med tilknytning til Libertas og CEPOS. En af de første var erhvervsmand, godsejer og tidligere modstandsmand Flemming Juncker. Foranlediget af miljøbevægelsens kritik af, at kvælstof i nitratform (som han selv anvendte i sin dyrkning af jorden) er skadeligt for miljøet, portrætterede Juncker i bøger og artikler ligeledes miljøbekymringer som et udtryk for venstreorienterede forsøg på samfundsmæssig magtovertagelse med rødder i '68, benægtede at sådanne bekymringer havde rod i virkeligheden, og skildrede det enkelte individ og markedsliberalismen som den mest effektive beskytter af miljøet.¹⁴ Begge forfattere positionerede sig selv som outsiders, som skrev på baggrund af praktisk erfaring (Steensen som landbrugsmedhjælper; Juncker som skovbruger) imod den etablerede – og i deres øjne falske – teoretiske viden. Deres mål var at beskytte den almindelige borger, eller den lille mand, mod den regerende elite. „Magteliten truer“, stod der i manchetten til en artikel som Juncker fik trykt i *Libertas* i 1988 med titlen „Luftforurening og skovene“.¹⁵

¹³ Steen Steensen: „Ejendomsretten contra embedsretten“, *Libertas*, 1-2 (1987), s. 5.

¹⁴ Se bl.a. Flemming Juncker: *Hummus. Dynamisk økologi. Fra fattig hede til frodig løvskov*, København 1985, s. 7-18. Se også Sven Ove Gade: *Elefanten. En biografi om Flemming Juncker*, København 2007, s. 337-342.

¹⁵ Flemming Juncker: „Luftforurening og skovene“, *Libertas*, 5 (1988), s. 24-27.

At Junckers kritik af klimasagen også var værdsat i *Libertas*, blev understreget, da han i 2001 modtog *Libertas*' såkaldte Adam Smith Pris. I hyldesttalen fremhævede medlem af selskabets præsidium og professor i statskundskab, Peter Kurrild-Klitgaard, således, at Juncker havde „bestridt eksistensen af en drivhuseffekt som følge af CO₂-udslip“, bl.a. i en artikel med titlen “CO₂ og vejret?“, som blev trykt i *Libertas* også i 2001.¹⁶

Tvivel

På det tidspunkt havde andre markedsliberale med tilknytning til *Libertas* føjet en vigtig dimension til den kritik af miljøsagen, som Steensen og Juncker havde lanceret. Det skete i de sene 1980'ere og tidlige 1990'ere, hvor diskussionerne i videnskaben og samfundet definitivt havde flyttet sig fra diskussioner af lokale miljøsager, f.eks. forurening, til overordnede klimaforandringer i et globalt perspektiv. Denne udvikling var bl.a. forårsaget af, at FN's kommission under ledelse af den norske statsminister Gro Harlem Brundtland i 1987 havde fremlagt rapporten *Vor fælles fremtid*; en rapport, som tegnede et dystert billede af den globale naturødelæggelse og appellerede til verdenssamfundet om at handle ved at fremme såkaldt 'bæredygtig udvikling'.¹⁷

Ophavsmændene til den markedsliberale tvivl (her skal jeg indskyde, at kvinder var stærkt underrepræsenteret i *Libertas*' spalter) tilhørte en yngre og mere akademisk generation end Steensen og Juncker. De forbandt også miljø-, eller rettere, klimabekymringer med venstrefløjstotalitarisme, men adresserede emnet i en mere optimistisk tone, og betvivlede snarere end benægtede eksistensen af klimaproblemer. Det gjorde de ved at henvise til ny ekspertise, som udfordrede den etablerede videnskab og derved forsøgte at underminere politisk handling på området.

Denne tilgang til klimaproblematikken havde sin oprindelse i en række artikler, som den senere cand.mag. og nuværende professions-skoleunderviser Niels E. Borges skrev til *Libertas* i de sene 1980'ere og tidlige 1990'ere, f.eks. „Ekspertene er uenige om drivhuseffekt“ fra 1993.¹⁸ I artiklen henviste Borges til Patrick Michaels, professor i environmental sciences ved University of Virginia, som betvivlede, at brugen af fossile brændstoffer havde forårsaget drivhuseffekten og den

¹⁶ Peter Kurrild-Klitgaard: „Iværksætter, modstandsmand, debattør“, *Libertas* ,37 (2001), s. 11; Flemming Juncker: „CO₂ og vejret?“, *Libertas*, 36 (2001), s. 24-25.

¹⁷ Rasmussen & Villaume 2007, s. 447.

¹⁸ Niels E. Borges: „Ekspertene er uenige om drivhuseffekt“, *Libertas*, 15 (1993), s. 13.

globale opvarmning. Michaels var i øvrigt senior fellow ved den markedsliberale tænketank Cato Institute og aflønnet af fossilindustrien, der på dette tidspunkt var begyndt at anvende store summer på at udbrede tvivl via eksperter som Michaels.¹⁹ Samtidig fremførte Borges en række andre teorier om vulkanaktivitet og solpletter som mulige forklaringer på klimaændringer. Hovedbudskabet i artiklen lød således, at politisk handling for at bekæmpe global opvarmning ville være nyteløs og spild af ressourcer.

Lignende argumenter blev fremlagt i Borges' artikel „Ozonlaget: den gode fjende“, som også blev trykt i *Libertas* i 1993.²⁰ De videnskabelige rapporter om huller i ozonlaget, skrev Borges, var led i en „massiv big-brother kampagne“, som „udgør et velegnet styringsinstrument for mange mennesker, der af uransagelige grunde ønsker at begrænse deres medmenneskers frihed“. Med reference til verdens måske mest berømte klimaskeptiker Fred Singer – som ligeledes var ansat ved University of Virginia og aflønnet af fossilindustrien – argumenterede Borges desuden for, at de mange videnskabelige uenigheder burde afskrække enhver regering fra indgriben i økonomien med henblik på at modvirke huller i ozonlaget.

Hertil skal dog føjes, at den markedsliberale tvivl – som formuleret af Niels Erik Borges – også tilbød en mere positiv respons, med forslag til konkret handling, i forhold til at løse eventuelle klimaproblemer. I en artikel med titlen „Forurening og frie samfund“, som blev trykt i *Libertas* allerede i 1989, anbefalede Borges med inspiration fra amerikanske libertarianere som Murray Rothbard og David Friedman en markedsøkonomi baseret på fri ejendomsret til at sikre en effektiv udnyttelse af ressourcerne og en tilsvarende begrænsning af forureningen.²¹ Idéen her er kort sagt, at vi mennesker kun passer på ting, hvis vi ejer dem og er ansvarlige for dem. Hvis de er en del af et fælles eje, tager vi ikke vare på dem. På den baggrund argumenterede Borges for en total privatisering af samfundet, herunder vandet og luften.

Argumenterne om en total privatisering af miljøet og klimaet har ikke haft den store resonans i den danske debat, om end privatiseringstanken også blev central for de markedsliberales tilpasningsidéer. Men vi kan genfinde grundpillerne i benægtelses- og tvivls-idéerne i stort set alle markedsliberales respons på miljø- og klimabevægelsen siden 1980'erne. Her relateres miljø- og klimabevægelsen til venstre-

¹⁹ Naomi Oreskes & Erik Conway: *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*, London 2010.

²⁰ Niels E. Borges: „Ozonlaget: den gode fjende“, *Libertas*, 16 (1993), s. 11-12.

²¹ Niels E. Borges: „Forurening og frie samfund“, *Libertas*, 7 (1989), s. 30.

fløjens misbrug af statsapparatet, knægtelse af den lille mand og undermineringen af de frie markeds kræfter i forsøget på at befæste den politiske magt. Derudover benægtes eller betvivles det, at klimaforandringer finder sted, og at det er hensigtsmæssigt at respondere på dem via omfattende politisk planlægning og regulering. I den klimapolitiske debat har sådanne argumenter ikke blot været fremført af markedsliberale finansmænd som Lars Seier Christensen, Asger Aamund og Lars Tvede, men også af repræsentanter for politiske partier som Venstre, Liberal Alliance, Nye Borgerlige og Dansk Folkeparti, som er mere eller mindre markedsliberale.²² Faktisk er det først med Pia Kjærsgaards kritik af de såkaldte „klimatosser“ efter DFs katastrofale valg til Europa-Parlamentet i 2019, at benægtelse og tvivl har mistet luft i debatten. Nu er det ikke længere velset at hævde, at den globale opvarmning ikke er menneskeskabt, og ikke at ville handle på den erkendelse. Spørgsmålet er snarere, hvor meget der er menneskabt, hvad vi kan gøre ved det, og hvordan problemet skal vægtes og prioriteres i den samlede politik.

Disse spørgsmål er centrale for de markedsliberales idéer om tilpasning på klimaområdet, som sigter mod at udbygge og reformere det eksisterende system. Som jeg vil uddybe, har de markedsliberale udviklet to idéer om tilpasning, som overlapper med hinanden, men er blevet skabt på forskellige tidspunkter, af forskellige aktører, og trækker på hvert deres begrebsapparat.

Effektivitet og markedsliggørelse

Den første idé, som vil jeg kalde „Effektivitet og markedsliggørelse“, blev udviklet fra slutningen af 1980'erne og gennem 1990'erne. I modsætning til idéerne om benægtelse og tvivl anerkender idéen om „Effektivitet og markedsliggørelse“ eksistensen af miljø- og klimaproblemer, og den forsøger at løse dem ved at slå bro mellem miljøpolitik og markedsmekanismerne. Det gør den gennem et nyt videnskabeligt paradigme og sprog, hentet fra økonomividenskaben.

For at forstå fremkomsten af denne idé må vi holde os en række politiske udviklinger i Danmark i 1980'erne for øje. Det gælder først og fremmest de initiativer på miljøområdet, som Schlüter-regeringen tog på baggrund af Brundtland-rapporten. Bl.a. forelagde den radikale miljøminister Lone Dybkjær i 1988 en plan for miljøinvesteringer på i alt 33 milliarder kroner frem til 1993. Som påpeget af Søren Hein Rasmussen, indeholdt indledningen til planen en passus, som blev ret-

²² Se f.eks. Lotte Folke Kaarsholm: „Frimarkedselskere kan ikke lide klimaviden- skab“, *Information*, 6. juni 2015.

ningsgivende for de næste mange års miljølovgivning og praktiske arbejde. Der stod:

Vi må gøre op med den forestilling, at miljøet blot er en sektor, hvis interesser kan vige for økonomiske og erhvervsmæssige interesser. Miljøinteresserne er ikke noget, der kommer oveni og bagefter. Miljømæssige og økonomiske interesser er og skal tilgodeses som ligeværdige og gensidigt afhængige.²³

Planens tryk på økonomiske interesser var i tråd med den genopretningspolitik, som blev ført under Schlüter-regeringerne i 1980'erne, og som ikke blot indeholdt idéer om at privatisere, men også om at markedsliggøre den offentlige sektor ved at indføre pris- og konkurrencemekanismer, der skulle effektivisere dens arbejdsgange og reducere dens udgifter.²⁴

At også miljø- og klimaudfordringer kan løses gennem markedskræfterne er grundantagelsen bag idéen om „Effektivitet og markedsliggørelse“, som daværende Skatteminister og senere Statsminister Anders Fogh Rasmussen var primus motor i udbredelsen af. Som bekendt blev Fogh Rasmussen efter sin nyliberale „vækkelse“ i starten af 1980'erne stærkt optaget af at undersøge, hvordan markedsliberal økonomisk teori kunne anvendes til at reformere den danske velfærdsstat. Denne interesse drev ham i slutningen af 1980'erne i retning af Libertas, som var *stedet* for markedsliberal teori i alle former og afskygninger i denne periode.

Et vigtigt bindeled mellem Fogh Rasmussen og Libertas var økonomien Otto Brøns-Petersen, som i dag er analysechef i CEPOS, og som dengang havde ry af at være chefideolog i Libertas.²⁵ Han var desuden ansat i det Skattepolitiske Sekretariat, som Fogh Rasmussen oprettede i Skatteministeriet i 1988. Skattepolitisk Sekretariat udviklede sig efterhånden til en magtfuld styrelse og genererede forskellige ideologisk drevne skattepolitiske forslag, og det var i sekretariatets publikation *Skattepolitisk redegørelse* fra 1992, som Brøns-Petersen formodentlig førte pennen på, at „Effektivitet og markedsliggørelses“-idéen blev introduceret i en dansk sammenhæng. „Det er helt afgørende, at der inddrages økonomiske mekanismer i den miljøpolitiske indsats“, an-

²³ Rasmussen & Villaume 2007, s. 448.

²⁴ Niklas Olsen: *The Sovereign Consumer: A New Intellectual History of Neoliberalism*, Chalm 2018, s. 213-218.

²⁵ Peter Kurrild-Klitgaard: „To be conceived in liberty“, i Walter Block (red.): *I chose liberty: Libertarian autobiographies*, Auburn 2010, s. 178.

noncerede redegørelsen.²⁶ Disse økonomiske mekanismer, forklarede teksten videre, kunne indføres i to varianter, som begge adskilte sig fra den traditionelle direkte regulering af miljøområdet i form af centralt udformede produktionsnormer samt forbuds- og kontrolmekanismer, der kun i begrænset omfang er kompatible med markedsprincipper. Den første mekanisme var indirekte regulering i form af miljøafgifter og omsættelige forureningstilladelser. Herom stod der i redegørelsen:

Desto mere effektiv en virksomhed er, desto lavere pris vil den kunne sælge sine produkter til, og desto lettere er det for forbrugeren at bære en miljøafgift. Miljøafgifter kan derfor være med til at sikre den mest effektive udnyttelse af ressourcerne. Tilsvarende har de mest effektive virksomheder råd til at ofre mere end mindre effektive virksomheder på omsættelige tilladelser. Miljøafgifter og omsættelige tilladelser ansporer samtidig virksomheder til at udvikle stadig bedre rensningsmetoder. Forbedres rensningsindsatsen falder miljøafgiften, eller en del af virksomhedens tilladelser kan sælges til andre virksomheder.²⁷

Tankegangen her er altså, at det i økonomisk og miljømæssig henseende er mere effektivt, hvis staten opgiver sin direkte regulering af forurening til fordel for incitamentsfremmende miljøafgifter og/eller skabelse af et marked for forurening, som virksomheder kan handle på. Det skulle ske ved, at staten gennem hypotetisk værdisætning fastsætter en 'rationel' miljøbeskyttelse.

Den anden økonomiske mekanisme, som *Skattepolitisk redegørelse* anbefalede at indføre i miljøpolitikken, var udviklingen af ejendomsrettigheder. I redegørelsen blev denne mekanisme introduceret med reference til det såkaldte „Coase-teorem“, som hævder – skrev redegørelsen – „at eksternalitetsproblemer kan løses, når der eksisterer klare afgrænsede ejendomsrettigheder, og når disse rettigheder kan håndhæves“.²⁸

Som redegørelsen forklarede, udfordrede Coase-teoremet den idé, som længe havde hersket i økonomifaget, at skadelig forurening skulle reguleres gennem direkte beskatning. Denne tilgang har sine rødder i den britiske økonom Arthur C. Pigous hovedværk *Economics of Welfare* fra 1920.²⁹ Pigou, der i sit værk lagde fundamentet for den moderne

²⁶ Skatteministeriet: *Skattepolitisk redegørelse* (1992), s. 88.

²⁷ Skatteministeriet 1992, s. 88.

²⁸ Skatteministeriet 1992, s. 99.

²⁹ Arthur C. Pigou: *The Economics of Welfare*, London 1920. For det følgende, se Mikael Skou Andersen: „Coase-Pigou kontroversen“, *Politica*, 24:3 (1993), s. 254-270.

miljøøkonomi, påpegede, at markedet aldrig selv ville kunne beregne og håndtere såkaldte „eksternaliteter“, der opstår fra økonomisk aktivitet. En eksternalitet er en social omkostning eller gevinst, der tilfalder personer, som ellers ikke indgår i en markedstransaktion. Et klassisk eksempel er forurening, der udledes af en virksomhed, og som det omgivende samfund udsættes for. Pigous løsning på problemet var en eksternalitetsbeskatning, som blev fastsat, så den svarer til den skade, man påfører andre ved sin aktivitet. Hvis den eksterne effekt er positiv, skal beskatningen være negativ – altså et tilskud.

Den britiske frimarkedsøkonom fra universitet i Chicago Ronald Coase udfordrede Pigous tilgang i sin berømte artikel „The Problem of Social Costs“ fra 1960.³⁰ Coase påpegede, at statslig miljøregulering også har store omkostninger og talte for en markedsbaseret løsning. Ifølge Coase kunne eksternaliteter som forurening med fordel internaliseres i markedet, ved at individer og firmaer selv organiserer handler, der sikrer en gensidigt fordelagtig løsning – enten ved at den ene part køber sig ret til at forurene, eller ved at den anden køber retten til et rent miljø. Coases økonomiteoretiske fornyelse var altså et argument om, at den mest økonomisk effektive løsning på eksternalitetsproblemet var at sætte privat forhandling i stedet for statslig regulering, hvilket – som *Skattepolitisk Redegørelse* forklarede – krævede en udvikling af ejendomsrettighederne (Chicago-økonomen Georg Stigler formaliserede og navngav Coases argument „Coase-teoremet“, som siden har været forbundet med den antagelse, at markedet er langt mere økonomisk efficient end statslig regulering).

I *Skattepolitisk Redegørelse* blev de tre former for miljøpolitik – direkte regulering, indirekte regulering og udvikling af ejendomsretten – beskrevet, uden at rapporten tog direkte stilling til, hvilke af dem som var at foretrække, om end kritikken af den direkte regulering var mest udførlig. At Anders Fogh Rasmussen var langt mere begejstret for de markedsfokuserede tilgange og i særdeleshed for Ronald Coase (som i øvrigt blev tildelt den svenske Riksbanks Pris i økonomi i 1991), fremgår dog af en række andre tekster, som han skrev i starten af 1990'erne, fx „Den liberale økonomi“ som blev trykt i *Libertas* i 1993.³¹ I „Den liberale økonomi“ bliver Coases betydning for miljøpolitikken fremlagt som en påvisning af, at al nødvendig regulering af forurening fra det offentlige side skal „gøres i overensstemmelse med

³⁰ Ronald. H. Coase „The Problem of Social Cost“, *The Journal of Law & Economics*, 3 (1960): s. 1-44.

³¹ Anders Fogh Rasmussen: „Den liberale økonomi“, *Libertas*, 16 (1993), s. 9-10.

– ikke i modstrid med markedet“. ³² En sådan markedsorienteret miljøpolitik kunne f.eks. gå ud på, at det offentlige sælger forureningstilladelser i stedet for at fastsætte kvoter, således at de mere effektive firmaer kan købe tilladelser af de mindre effektive:

Dermed sikres det, at når der endelig forurenes, så får samfundets borgere mest muligt for pengene. Og når virksomhederne skal betale for at forurene, så har de et stærkt økonomisk incitament til at finde på nye, mindre forurenende produktionsmetoder. En markedsorienteret miljøpolitik vil derfor kunne lede til mindre forurening end en meget interventionistisk politik. ³³

Opsummeret ser vi i forhold til idéerne om benægtelse og tvivl en offensiv markedsliberal tilgang til miljø- og klimapolitik, som er kendetegnet ved ambitionen om at bygge bro mellem miljø, marked og stat gennem en videnskabelig og økonomisk tilgang til området. Det er en tilgang, der sigter mod at opløse miljøbevægelsens stærkt moralske diskurs. „Effektivitet og markedsliggørelses“-idéen portrætterer således ikke private virksomheder som syndende miljøsvin, der ødelægger moder jord og menneskets eksistensvilkår, og som derfor skal bekæmpes med stærke statslige og samfundsmæssige kræfter. De beskrives i stedet som rationelt tænkende aktører, som via deres produktion bidrager til samfundets velfærd – og som kan bidrage til den fælles miljøkamp, hvis blot de frisættes på markedet eller ved statens hjælp anspores til mere optimal handling med markedsbaserede incitament.

Den markedsrationalitet, som informerer „Effektivitet og markedsliggørelses“-idéen, er baseret på den neoklassiske tilgang til økonomi. Det er en rationalitet, som har en grundlæggende pro-marked bias, men som omfavnes på tværs af politiske skel blandt både økonomer og politikere. ³⁴ Det var også tilfældet i Danmark i 1990'erne, hvor politikere, bureaukrater og videnskabsfolk i stigende grad sam-

³² Fogh Rasmussen 1993, 10

³³ Fogh Rasmussen 1993, 10. Hertil skal dog føjes, at Coase ikke – som man kunne fristes til at tro ud fra Fogh Rasmussens tekster fra starten af 1990'erne – udviklede idéer om, at rettigheder til at forurene kunne handles på et marked fastsat af staten. Disse idéer har rødder hos andre økonomiteoretikere. Se f.eks. Nathalie Berta: „Efficiency without Optimality: Environmental Policies and Pollution Pricing in the Late 1960s“, *Journal of the History of Economic Thought*, 42:4 (2020), s. 539-562.

³⁴ For det neoklassiske paradigms karakteristika og udbredelse i økonomidisciplinen efter 1945, se Roger E. Backhouse: „Economics“, i Roger E. Backhouse & Philippe Fontaine (red.): *The History of the Social Sciences since 1945*, Cambridge 2010, s. 38-70.

ledes om et økologisk moderniseringsparadigme, inspireret af antagelserne i den neoklassiske økonomi, i produktionen af viden og målsætninger i miljøpolitikken. Denne samling var med til at forene og, i nogen grad, ensrette tilgangen til dette politikområde.³⁵ Antagelserne bag den neoklassiske økonomi var ligeledes grundlaget for den privatisering og markedsliggørelse af den offentlige sektor gennem New Public Management-principper, som Socialdemokratiet gennemførte i 1990'erne som en del af periodens generelle markeds vending.³⁶

I den markedsliberale idé om „Effektivitet og markedsliggørelse“ er neoklassisk økonomi imidlertid koblet til mere eksplicite ideologiske antagelser og agendaer, end vi finder i 1990'ernes socialdemokratiske politisk retorik og i det økologiske moderniseringsparadigme. Det er bl.a. tydeligt i Fogh Rasmussens berømte bog *Fra socialstat til minimalstat* fra 1993, som indeholder et kapitel med titlen „Grøn markedsøkonomi“, som trak direkte på *Skattepolitisk redøgørelse*. Med brug af kendte troper fra den markedsliberale kanon modstillede Fogh Rasmussen her den „grønne markedsøkonomi“ til „økototalitarismen“ – dvs. den miljøpolitik, som ønskede direkte regulering. „Økototalitarisme“, skrev Fogh Rasmussen som et ekko af Steen Steensens kamp mod miljøbevægelsen, „er repræsenteret af de mennesker, der i fuld alvor taler om at begrænse menneskets frihed så meget, at væksten i den vestlige verden skal gå helt i stå, og som ønsker central planlægning på verdensplan“.³⁷

Hertil skal føjes, at Fogh Rasmussen på linje med Niels Erik Borges og mange andre markedsliberale i en række avisartikler i 1990'erne såede tvivl om, hvorvidt klimaforandringer finder sted, om de er menneskeskabte, og om det er hensigtsmæssigt at gøre noget ved dem. Det var f.eks. tilfældet i kronikken „Dommedagsteorier skifter med vejret“, som blev trykt i *Information* i 1998, og som var en reaktion mod Svend Aukens aktivistiske indsats som miljøminister i 1990'erne, hvor Danmark på mange måder blev et foregangsland på området.³⁸ I artiklen argumenterede Fogh Rasmussen for, at klodens temperaturer ikke steg, men faldt, og tilskrev eventuelle temperatursvingninger naturlige udviklinger. Han skrev videre: „Drivhuseffekten bliver ofte brugt til

³⁵ Anders Blok: „Naturkapitalens kultur: Om strategisk miljøforskning og miljøøkonomi i Danmark“ i J. Holm m.fl. (red.): *Økologisk modernisering på dansk: Brug og bevægelser i miljøindsatsen*, København 2007, s. 52-88.

³⁶ Olsen 2018, s. 231-240.

³⁷ Anders Fogh Rasmussen: *Fra socialstat til minimalstat: En liberal strategi*, København 1993, s. 187.

³⁸ Se f.eks. Anders Fogh Rasmussen: „Dommedagsteorier skifter med vejret“, *Information*, 8. februar 1998. Se bl.a. også Anders Fogh Rasmussen: „Drivhuseffekt eller ej“, *Weekendavisen*, 7. februar 1992.

politiske formål, som om den er en veletableret sandhed“ – og han tilføjede, „at dirigerelystne politikere bruger frygten for en drivhuseffekt som løftestang for angreb, som de ellers ikke ville komme igennem med.“ I stedet for at indføre ubegrundede skatter, restriktioner og reguleringer ad bagdøren, ønskede Fogh Rasmussen, „at miljøindsatsen sker der, hvor vi får mest for pengene“.³⁹

Dette slogan, at få „mest miljø for pengene“, blev centralt i den klimapolitik, som Venstre formulerede i forbindelse med Kyoto-aftalen i slutningen af 1990'erne.⁴⁰ Her anbefalede Venstre en omkostningseffektiv indsats, som prioriterede økonomiske ressourcer, prisvurderede forurening, udvidede den internationale handel med kvoter – og forfulgte teknologisk innovation og vækst som løsning på miljøudfordringerne på den lange bane. Det bringer os til den anden markedsliberale idé om tilpasning, som jeg vil kalde „Teknologi og vækst“, og som er en videreudvikling af idéen om „Effektivitet og markedsliggørelse“.

”Teknologi og vækst”

Idéen om „Teknologi og vækst“ blev født i to debatbøger, som begge udkom i 1998, og som var udviklet i gensidig dialog – og med referencer til den samme inspirationskilde.

Den ene bog er *Verdens sande tilstand*, skrevet af politologen Bjørn Lomborg. Lomborg, skal det siges, anses ikke for at være decideret markedsliberal, men er en central reference i de markedsliberales kamp mod klima- og miljø sagen, og han bevæger sig i deres netværk. Som mange af jer sikkert husker, blev Lomborg Danmarks måske mest omdiskuterede person, da han i 1998 offentliggjorde fire kronikker i *Politiken*, der anklagede miljødebatten for at være præget af dommedagsprofetier – og forsøgte at gendrive, hvad Lomborg opfattede som skadelige myter om miljø- og klimaproblemernes omfang og karakter.⁴¹

”Vi kender alle klagen: Det går dårligt med miljøet her på Jorden“ skrev Lomborg i sin første artikel – og tilføjede: Der er blot ét problem. Den er ikke sand“.⁴² Lomborg, skal det siges, benægtede ikke miljø- eller klimaproblemernes eksistens, men hævdede, at de er langt mindre end antaget – og at de er relative i forhold til klodens mange

³⁹ Fogh Rasmussen 1998.

⁴⁰ Mads Ankær Egelund Britbo & Christoffer Rysgaard Jensen: *Venstres klimapolitiske kommunikation 1997-2019 – en afhandling om konstruktionen af en grøn klimadiskurs*, Kandidatafhandling, CBS 2020.

⁴¹ Oluf Danielsen: *Klimaet på dagsordenen. Dansk klimadebat 1988-2012*, København 2015, s. 161-170.

⁴² Bjørn Lomborg: „Klodens sande tilstand“, *Politiken*, 12. januar 1988.

andre problemer, f.eks. fattigdom og sult. Derfor er det, ifølge Lomborg, nødvendigt at prioritere, hvor mange penge vi skal anvende på miljøforbedringer i forhold til andre problemer, og afklare, hvor pengene gør mest gavn. Han anbefalede således en cost-benefit-tilgang, der harmonerede med „Effektivitets- og markedsliggørelses“-idéen, som Fogh Rasmussen havde promoveret i 1990'erne. Det var på den baggrund, at Fogh Rasmussen efter magtovertagelsen i 2001 kastede en håndgranat ind i miljødebatten på Christiansborg ved at udnævne Lomborg som leder af Institut for Miljøvurdering. Hvis ikke de kendte det i forvejen, blev repræsentanter for hele det politiske spektrum her bekendt med sloganet „Mest miljø for pengene“. Lomborg passede åbenlyst perfekt til Fogh Rasmussens samtidige opgør med de såkaldte smagsdommere, som førte til store besparelser i diverse råd og nævn – ikke mindst i Svend Auken's højt profilerede Miljøministerium.⁴³ Det var således også med adresse til Auken, da Fogh Rasmussen på Venstres landsmøde i 2003 så tilbage på regeringens besparelser og konstaterede: „Ikke en fugl, ikke en fisk, ikke en frø har fået det ringere af regeringens miljøpolitik“.⁴⁴

Men hvor fik Lomborg sit optimistiske syn på menneskeheden's muligheder for at tackle miljø- og klimaudfordringer – en tilgang som var langt mere optimistisk end Fogh Rasmussens? I forordet til *Verdens sande tilstand* skrev Lomborg, at bogen var inspireret af et interview med den amerikanske økonom Julian Simon, som han var faldet over i magasinet *Wired*. Simon blev berømt, da han fra slutningen af 1970'erne udfordrede miljøbevægelsens kritiske forudsigelser om den globale udvikling i bl.a. befolkningstal, produktion af fødevarer, forbrug af naturressourcer samt forurening, som bl.a. udlagt i biologen Paul Ehrlich's bog *The Population Bomb* fra 1968 og i den såkaldte *Limits to Growth* rapport fra 1972.⁴⁵ Med sin kritik af disse forudsigelser var Simon med til at skabe en position på miljøområdet, der i forskningslitteraturen betegnes „cornucopian“.⁴⁶

Udtrykket *cornucopian* er afledt af det antikke græske „overflødhedshorn“ og refererer til et positivt syn på sammenhængen mellem jordens ressourcer og menneskets fremtid. Mere specifikt er der tale

⁴³ Hans Mortensen: *Tid til forvandling – Venstres vej til magten*, København 2008, s. 176-183; Rune Lykkeberg: *Kampen om sandhederne*, København 2008, s. 54-71.

⁴⁴ Michael Holm m.fl.: „Engfuglen ville have undret sig“, *Politiken*, 9. november 2003.

⁴⁵ Paul Sabin: *The Bet. Paul Erlich, Julian Simon and our Gamble over Earth's Future*, New Haven 2012.

⁴⁶ John Dryzek: *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, Oxford 1997.

om en teknologi-optimistisk miljøforståelse, der opfatter jorden som en ressource, hvis nytte primært bestemmes af menneskelige behov og interesser, og som hævder, at de miljøproblemer, som samfundet siges at stå overfor, enten ikke findes, eller kan løses – hvis ellers vi bare udnytter planetens ressourcer på den rette måde og med de rette teknologier, som bedst udvikles på det frie marked. Således fremhæver positionen markedet og individers opfindsomhed som et væsentligt træk ved menneskelig fremgang, samtidig med at den ikke ser moralske eller praktiske behov for lovmæssig kontrol for at beskytte det naturlige miljø eller begrænse dets udnyttelse.

Koblingen mellem teknologi, individers opfindsomhed og markedet er ikke blot central for *Verdens sande tilstand*, men også for den anden bog, som var med til at skabe den markedsliberale idé om „Teknologi og vækst“. Det drejer sig om bogen *Dommedag er aflyst*, skrevet af Martin Ågerup, der dengang var konsulent og siden 2004 har været en særdeles profileret direktør for CEPOS. I forordet til *Dommedag er aflyst* takkede Ågerup Julian Simon for stor inspiration og Bjørn Lomborg for frugtbar dialog.⁴⁷

At Ågerups analyse mindede om, men var mere kompromisløs end Lomborgs, blev bemærket af Tøger Seidenfaden, som tog beslutningen om at trykke Lomborgs kronikker i *Politiken*, og i sin anmeldelse af *Dommedag er aflyst* skrev: „Vi har at gøre med ’en dobbelt Lomborg med skrue’“ og videre bemærkede Ågerups ubetingede „fremskridts-tro og teknologisk fascination“. ⁴⁸ Som et eksempel herpå skrev Ågerup: „Mennesket er hele tiden i stand til at udvikle nye ressourcer. Ved hjælp af intelligens, viden, fantasi, teknologi, udvider vi konstant og med accelererende hastighed vores mulighedsrum“. ⁴⁹

I *Dommedag er aflyst* kobledes Ågerup teknologi til et andet vigtigt begreb, nemlig vækst. I opposition til miljøbevægelsen argumenterede Ågerup for, at der ikke er et modsætningsforhold mellem økonomisk vækst og miljø. „Faktisk viser erfaringen“, skrev Ågerup, „at vækst i de fleste tilfælde gavner miljøet“. ⁵⁰ Årsagen er, ifølge Ågerup, at man med øget rigdom vil få råd til at betale for miljøet og til at udvikle teknologiske hjælpemidler til at afbøde eventuelle skader i fremtiden. Ågerup anså dog ikke fremtidige miljø- eller klimamæssige skader som værende særligt sandsynlige eller omfattende. Heller ikke i forbindelse med drivhuseffekten, som i hans optik ikke var menneskabt, men naturlig

⁴⁷ Martin Ågerup: *Dommedag er aflyst. Velstand og fremgang i det 21. århundrede*, København 1998), forord.

⁴⁸ Tøger Seidenfaden: „Optimismens manifest“, *Politiken*, 8. marts 1998.

⁴⁹ Ågerup 1998, s. 76.

⁵⁰ Ågerup 1998, s. 108.

og uden negative konsekvenser for menneskeheden. Ifølge Ågerup vil le drivhuseffekten, som forårsaget af fossile brændstoffer, tværtimod have positive effekter med sin „frigivelse af CO₂ til Jordens CO₂-hungrende planteliv“.⁵¹ Eventuelle bivirkninger kunne, tilføjede han, imødegås med en planlagt tilpasning støttet af en forventet teknologisk udvikling. Hermed kunne kyster i USA eller Bangladesh straks sikres, hvis den smeltede indlandsis skulle vise sig at forårsage en stigning af havene.

Med sin kobling af teknologi og vækst lagde Ågerup et spor ud, som danske markedsliberale siden har fulgt i forsøget på at modvirke større politiske reformer på klimaområdet. Koblingen er også central i Lomborgs *Verdens sande tilstand*, som i øvrigt introducerede den videnskabelige autoritet bag den vækst-idé, som er blevet det nye omdrejningspunkt i samtidens markedsliberale klimapolitik. Det drejer sig om den amerikanske økonom William Nordhaus, som i 2018 vandt den svenske Riksbanks Pris i økonomi for sit arbejde med at integrere klimaforandringerne i langsigtede makroøkonomiske analyser. Specifikt har Nordhaus beskæftiget sig med de økonomiske konsekvenser af den globale opvarmning på baggrund af idealiserede modeller for økonomisk vækst, og hans tankegang og modeller er vidt udbredte blandt miljø- og klimaøkonomer i mange lande.⁵² I Danmark har bl.a. de økonomiske vismænd anvendt hans mest kendte klimamodel DICE i en rapport om sammenhængen mellem den økonomiske vækst og miljøet i 2015.⁵³

Kort fortalt har Nordhaus argumenteret for, at det ikke kan betale sig at igangsætte omfattende handlinger nu for at modvirke de varslede følger ved klimaforandringer, idet det er billigere at handle efterhånden, som problemerne viser sig, f.eks. ved at bygge diger, når og hvis havene stiger. Det skyldes, at væksten angiveligt vil fortsætte under de nuværende klimaforandringer, og at de investeringer og den produktivitet, vi lægger for dagen nu, vil være så meget mere værd i fremtiden, at vi økonomisk vil være langt bedre udrustet til at håndtere klimaforandringerne til den tid, end vi er i dag. Der er således tale om en klassisk cost-benefit-analyse. Nordhaus benægter ikke, at klimaforandringer finder sted, er menneskeskabte og vil have store konsekvenser for menneskeheden. Men ud fra en neoklassisk tilgang til øko-

⁵¹ Ågerup 1998, s. 122.

⁵² For et historisk-kritisk perspektiv på Nordhaus, se Fabio Masini: „William Nordhaus: A disputable Nobel [Prize]? Externalities, climate change, and governmental action“, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 28:6 (2021), s. 985-1004.

⁵³ Det Økonomiske Råd: *Økonomi og miljø*, 2015, kapitel 3.

nomisk velfærd og vækst, mener han, at det er mest hensigtsmæssigt at tackle klimaskaderne på lang sigt.

Nordhaus er en yderst omstridt økonom. Det skyldes først og fremmest, at hans argumenter imod drastiske indgreb i økonomiens indretning til fordel for klimaet, hviler på en række idealiserede antagelser. Det gælder bl.a. antagelser om, at væksten stiger lineært ind i fremtiden, og at drivhuseffekten ikke får uventede, måske katastrofale virkninger, som vi ikke kan overskue i dag. Nordhaus' modeller indregner således ikke såkaldte 'tipping points'. Det skal tilføjes, at Nordhaus ikke ignorerer problemerne i sit eget arbejde. F.eks. har han anvendt udtrykket „det bedste gæt“ om sine modeller og understreget, at de er „højest spekulative“.⁵⁴

Disse mellemregninger nævnes dog ikke, når Lomborg og markedsliberale fra CEPOS med reference til Nordhaus argumenterer for, at det vil være en dårlig investering at forsøge at holde den globale temperatur fra at stige med over 2 grader celsius. „Ifølge den anerkendte klimaforsker og Yale professor William Nordhaus seneste litteratursammenfatning“, skrev daværende velfærdspolitisk chef i CEPOS Mia Amalie Holstein f.eks. i *Politiken* i 2018, „vil følgeskaderne af en temperaturstigning på tre grader koste 2,0 pct. af verdens bruttonationalprodukt (bnp). En stigning på seks grader vil koste 8,1 pct. af bnp. Klimaændringerne vil være dyre. Men ikke uoverkommelige“.⁵⁵

I utallige andre indlæg i den offentlige debat har bl.a. analysechef Otto Brøns-Petersen, direktør Martin Ågerup, specialkonsulent Jonas Herby og centerrådsmedlem Ole P. Kristensen argumenteret for nøjagtig det samme, alle med reference til Nordhaus.⁵⁶

Andre markedsliberale, f.eks. formand for Liberal Alliance, Alex Vanopslagh, har ligeledes fremført Nordhaus som et sandhedsvidne for, at temperaturstigninger på hele fire grader er det optimale, når man opvejer omkostningerne ved klimaforandringerne med omkost-

⁵⁴ Citeret fra Ebbe Sønderriis: „Ny blæst om Lomborg“, *Information* (18. oktober 2002).

⁵⁵ Mia Amalie Holstein: „I min verden er nulvækst en utrolig skræmmende tanke“, *Politiken*, 22 september 2018.

⁵⁶ Se f.eks. Otto Brøns-Petersen: „Økonomisk vækst sikrer de kommende generationer bedst“, *Berlingske Tidende* (27. oktober 2018); Mathias Sindberg: „Ideologerne: CEPOS er blevet normsættende for den politiske debat“, *Information* (8. februar 2019); Jonas Herby: „Slip angsten – klimaforandringerne er ikke et eksistentielt, men et økonomisk problem“, *Børsen* (5. oktober 2021); Ole P. Kristensen: „Der er brug for mere fornuft og ordentlighed i den klimapolitiske debat“, *Berlingske Tidende* (8. juli 2019).

ningerne ved klimaomstillingen.⁵⁷ Derfor skal vi angiveligt ikke gøre det store nu.

De markedsliberale står selvfølgelig langt fra alene med deres argumenter om, at vi skal løse samfundets problemer, klimafordringer, med øget økonomisk vækst. Vækst har længe indtaget en altdomierende rolle i visionerne for det moderne samfund. Vækst er således blevet det redskab, politikerne anvender til at drive samfundet frem med og orienterer sig mod – som en rettesnor for rigtig og forkert økonomisk politik.⁵⁸ I Danmark udgør vækst ligeledes en bred politisk dagsorden, som ofte kobles til klimaet. Det sker bl.a. i form af idéer om grøn vækst, som også dele af venstrefløjens omfavner, ikke mindst Socialdemokratiet.⁵⁹ Det samme kan siges, om markedsliberalismens fokus på at udvikle klimateknologiske løsninger, som kan give samfundet og erhvervslivet muligheden for at omstille sig, og samtidig gøre os i stand til som nation at klare os i den økonomiske konkurrence med omverdenen. Det er en vision, som mange politiske partier og interesseorganisationer bakker op om.

Men hvad er det så, der særligt kendetegner de markedsliberale idéer om miljø- og klimapolitik? Og hvordan skal vi forstå deres bidrag til debatterne om emnet? Det vil jeg forsøge at reflektere over i min afslutning på foredraget.

Afrunding

Det er velkendt, at markedsliberale aktører siden 1980'erne har forsøgt at bekæmpe den socialdemokratiske velfærdsstat gennem først en økonomisk og siden en kulturel kamp.

Det er mindre kendt, at de – som jeg har påvist – i høj grad har ført deres økonomiske og kulturelle kamp mod velfærdsstaten på miljø- og klimaområdet. Denne kamp har været funderet i en anti-statslig ideologi, som handler om at bekæmpe alle former for politisk planlægning og regulering, der hindrer de frie markeds kræfters udfoldelse. De markedsliberale våben i den kamp har imidlertid udviklet sig over tid – fra benægtelse og tvivl til to distinkte idéer om at tilpasse klimaforandringer i det eksisterende system.

⁵⁷ Alex Vanopslagh: „Vi forlod klimaloven, fordi den fører til symbolpolitik, der gør grønt lederskab sværere og dyrere“, *Ræson*, 12. december 2019.

⁵⁸ For et historisk perspektiv på vækst-paradigmets opståen og hegemoniske status, se Matthias Schmelzer: *The Hegemony of Growth: The OECD and the Making of Economic Growth Paradigm*, Cambridge 2016.

⁵⁹ Sx f.eks. Socialdemokratiets erhvervspolitiske program, som bl.a. nævner „grøn vækst“. <https://www.socialdemokratiet.dk/det-vil-vi/erhverv/> (25.2.2002)

Jeg vil dog gerne understrege, at de markedsliberales våben, eller idéer, ikke er væsensforskellige eller har været adskilt fra hinanden i deres kamp på klima- og miljøområdet. Tværtimod har de udgjort et samlet reservoir af mere eller mindre kompatible argumenter, som ofte er blevet mobiliseret side om side i debatten. Det så vi f.eks. til COP15 her i København i 2009, hvor en lang række danske og udenlandske benægtende og tvivlere optrådte sammen til en af Dansk Folkeparti arrangeret modkonference. Her optrådte f.eks. teknologioptimisten Martin Ågerup ved siden af historiker og klimabenægter David Gress og finansmand og skeptiker Lars Seier Christensen – i øvrigt side om side med en perlerække af verdens mest berømte skeptikere, inklusive førnævnte Fred Singer.⁶⁰

Det skal dog tilføjes, at rendyrket benægtelse i dag er blevet et noget i den danske politiske debat – det er en position, som koster i forhold til vælgertilslutning og politisk indflydelse. Således har den markedsliberale respons også bevæget sig fra rendyrket benægtelse af klima- og miljøproblemernes eksistens og af markedets bidrag til dem, til en mere videnskabeligt funderet og økonomisk fokuseret position, som slår tvivl om problemernes omfang og nytten i at adressere dem med snarlig politisk handling.

Denne position kommer bl.a. til udtryk i foreningen Klimarealisme, som blev dannet i 2019, og som bl.a. har Villum Christensen fra Liberal Alliance, folketingskandidaten Ulla Kokfelt fra Nye Borgerlige og CEPOS analysechef, Otto Brøns-Petersen, blandt sine initiativtagere. I foreningens manifest lyder det bl.a., at „IPCC tenderer til at overvurdere menneskenes indflydelse og klimaændringernes omfang“, at klimaændringerne indtil videre har været „nettopositive for menneskenes velstand og velfærd“, og at de er imod enhver form for klimapolitik som „formindsker den økonomiske vækst.“⁶¹ Klimarealisme er således et udtryk for den tidligere nævnte „Klimaskepsis 2.0“. Organisationen viderefører samtidig de optimistiske markedsliberale idéer om, at markedet går hånd i hånd med et bedre klima og udkaster praktiske forslag til en markedsfokuseret klimapolitik med fokus på bl.a. kvotehandel, indirekte afgifter og incitamenter til omstilling.

Til det formål kan de markedsliberale bruge den af dem ellers forhadte stat. Ikke til en traditionel regulering af klimapolitikken, men til at skabe nye markeder, tilskynde til teknologisk udvikling og føre vækstpolitik. Staten skal med andre ord tjene markedet. I den forbin-

⁶⁰ Kaarsholm 2015.

⁶¹ <https://klimarealisme.dk/klimarealismens-manifest/> (25.02.2022). IPCC er FN's klimapanel, Intergovernmental Panel on Climate Change, som blev oprettet i 1988 som opfølgning på Brundtlandrapporten.

delse hentes inspiration i mikroøkonomien til at påvirke den enkelte virksomhed eller forbruger til at agere markedskonformt, og i makroøkonomien til at influere samfundets samlede økonomiske udvikling i retning af øget vækst og teknologisk udvikling. På den baggrund har de markedsliberale været med til at introducere og presse på for løsninger, som taler ind i samtidens teknologi- og vækstdiskurs, som mange andre samfundsaktører på tværs af det politiske spektrum også forfølger.

De markedsliberales bidrag adskiller sig dog fra de bredere samfundsmæssige strømninger ved en stærk ideologisk bias, som er relateret til deres generelle kamp for det frie marked og individuel frihed. I den kamp kommer markedet før miljøet og alt sættes ind på at modarbejde den omfattende og forpligtigende handling, som naturvidenskaben anbefaler. Så når der ikke er sket mere på den klimapolitiske front i Danmark, bør vi også henvise til den flittige indsats, som markedsliberale aktører med Libertas og CEPOS i spidsen har lagt for dagen.

Men – som jeg forhåbentlig har gjort klar – kan ansvaret for, hvorfor der ikke er sket mere for at afværge klimakrisen, selvfølgelig ikke blot placeres hos de markedsliberale. Deres kamp mod en politisk løsning på klimakrisen er kun ét led i en større historie, som jeg håber at kunne belyse i det forskningsprojekt, som denne forelæsning udspringer af. Jeg håber dog, at mit forsøg på at afklare de markedsliberales idéunivers har tilvejebragt en smule klarhed over klimapolitikens idéhistorie i Danmark – eller givet løfte om, at mit overordnede projekt på sigt kan gøre det.